

CEZARY MIK

Prawa człowieka w czasach rywalizacji geopolitycznej XXI wieku

Human Rights and the Geopolitical Rivalry in the Twenty-First Century

Abstract

Human rights are among the recognized areas of international law. However, global actors such as the United States, the European Union, China and Russia have different perceptions of their place in the international order. These differences have been exacerbated as China and Russia have increasingly challenged the dominant position of the United States since the late 20th century. Russia's aggression against Ukraine and the practical division of the world into the West and East have been of additional importance in exacerbating the differences. The positions of these parties with regard to human rights are presented in the context of the formulation of doctrines of the international order, the attitude towards the attempt to recognize that certain human rights constitute norms *ius cogens*, and the relationship between human rights and unilateral coercive measures.

SŁOWA KLUCZE: prawa człowieka, prawo międzynarodowe, porządek międzynarodowy oparty na zasadach, liberalny porządek międzynarodowy, *ius cogens*, jednostronne środki przymusowe

KEYWORDS: human rights, international law, rules-based international order, liberal international order, *jus cogens*, unilateral coercive measures

CEZARY MIK, profesor nauk prawnych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ORCID – 0000-0002-6758-1909, e-mail: c.mik@uksw.edu.pl

1 | Wstęp

Międzynarodowa ochrona praw człowieka jest dzisiaj uznanym działem prawa międzynarodowego. Mimo że jest to dziedzina stosunkowo młoda, to wywiera ona znaczący wpływ na tradycyjne prawo międzynarodowe^[1]. U podstaw międzynarodowej ochrony praw człowieka leży Karta NZ. Jednak nie postrzega ona praw człowieka w kategoriach zasady, lecz celu i dziedziny współpracy międzynarodowej (art. 1, 55 Karty). W okresie Zimnej Wojny ochrona praw człowieka rozwijała się stopniowo i nie bez oporów. Chociaż przyjęto Uniwersalną deklarację praw człowieka i Pakty praw, szereg konwencji szczegółowych w ramach ONZ (tzw. *core conventions*), jak również regionalne traktaty ochrony praw człowieka, to jednak wciąż była ona przedmiotem sporów. Część państw podnosiło, że prawa człowieka nie mogą stanowić podstawy do wkraczania w materie objęte ich kompetencją wewnętrzną ani naruszać ich suwerenności. W efekcie zasada poszanowania praw człowieka nie znalazła się w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego z 1970 r.^[2]

Upadek ZSRR i rozpad bloku państw socjalistycznych w Europie zwiastował korzystne zmiany. Istotnie, nastąpiło ożywienie ochrony. U zarania XXI w. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło dwie rezolucje (w składzie szefów państw lub rządów, bez głosowania), które uwypukliły wagę praw jednostki. W Deklaracji milenijnej z 2000 r.^[3] podkreślono znaczenie zasad godności ludzkiej, równości i słuszności. Zobowiązano się do wspierania celów i zasad Karty w tym poszanowania praw człowieka. Za fundamentalne wartości w stosunkach międzynarodowych uznano m.in. wolność, równość, solidarność, tolerancję. Zobowiązano się do podejmowania wysiłków w celu promowania demokracji, umocnienia rządów prawa oraz poszanowania wszystkich międzynarodowo uznanych praw człowieka i podstawowych wolności. W drugiej z nich, tzw. Wyniku Szczytu Światowego z 2005 r.^[4], także potwierdzono, że do wspólnych wartości

¹ Frédéric Vanneste, *General International Law before Human Rights Courts. Assessing the Speciality Claims of International Human Rights Law* (Cambridge-Anтверp: Intersentia 2010); *The Impact of Human Rights on General International Law*, red. Menno Kamminga, Martin Scheinin (Oxford: Oxford University Press, 2009).

² Eibe Riedel, „Human Rights Protection as a Principle”, [w:] *The UN Friendly Relations Declaration at 50. An Assessment of the Fundamental Principles of International Law*, red. Jorge E. Viñuales (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 231 i n.

³ A/RES/55/2.

⁴ A/RES/60/1.

podstawowych należy m.in. poszanowanie praw człowieka, ponownie podkreślono wagę celów i zasad Karty NZ, w tym poszanowania praw człowieka.

Jednocześnie na przełomie wieków zakwestionowano ład międzynarodowy w wersji określonej po zakończeniu Zimnej Wojny. Chiny i Rosja oraz ich sojusznicy, poczynawszy od noty skierowanej do Sekretarza Generalnego ONZ z 23 kwietnia 1997 r. zawierającej „Wspólną deklarację w sprawie wielobiegunowego świata i ustanowienia nowego porządku międzynarodowego”^[5], podkreśliły aktualność rozwiązań przyjętych w Karcie NZ, lecz zaczęły domagać się ustanowienia nowego porządku wielobiegunowego i odzwierciedlającego go prawa międzynarodowego. Żądania zmian ładu pozimnowojennego nasiliły się poczynawszy od 2008 r. i nabrały szczególnego kolorytu wraz z agresją Rosji na Ukrainę (2014/2022). Nastał czas potężnej, w zasadzie globalnej, rywalizacji geopolitycznej. Dotknęła ona rykoszetem również prawa człowieka.

W tym kontekście interesujące jest, jakie miejsce zajmują prawa człowieka i ich ochrona w aktualnych stanowiskach (doktrynach) głównych aktorów sceny międzynarodowej, tj. Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej (umownie Zachodu), Rosji i Chin (umownie Wschodu). W ramach tego opracowania poglądy tych aktorów zostaną odniesione do trzech kwestii:

1. miejsca praw człowieka w porządku międzynarodowym;
2. stosunku aktorów globalnych do norm *iuris cogentis* w zakresie, w jakim dotyczą one praw człowieka;
3. stanowiska aktorów globalnych w odniesieniu do praw człowieka w kontekście stosowania jednostronnych środków przymusowych.

2 | Prawa człowieka z perspektywy strategicznej

Miejsce praw człowieka w porządku międzynarodowym jest ustalane w podstawowych dokumentach politycznych, czasem także prawnych, państw i organizacji. Do dokumentów politycznych należą zwłaszcza strategie bezpieczeństwa i dokumenty koncepcyjne polityki zagranicznej,

---

⁵ Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, A/52/153, S/1997/384.

które charakteryzują istniejący porządek międzynarodowy i formułują jego ocenę oraz wskazują kierunki działania państw (organizacji). Są one dokumentami politycznymi, ale mogą mieć również doniosłe znaczenie dla prawa międzynarodowego. W sferze tworzenia prawa międzynarodowego mogą stanowić wyraz świadomości państw (organizacji) i mieć znaczenie w kontekście oceny zamiaru i zgody na związanie prawem międzynarodowym oraz jako element praktyki i akceptacji zwyczaju lub uznania zasad ogólnych prawa. W sferze stosowania prawa mogą być uważane za przejaw interpretacji politycznej prawa międzynarodowego i przesłankę możliwej argumentacji w sporach międzynarodowych. Mogą też stanowić tło umożliwiające zrozumienie i ocenę konkretnych zachowań państw (organizacji) w zakresie egzekwowania prawa międzynarodowego lub ochrony interesów państw (organizacji)^[6].

2.1. Stanowisko Zachodu

2.1.1. Prawa człowieka w porządku międzynarodowym w ujęciu Stanów Zjednoczonych

Miejsce praw człowieka w porządku międzynarodowym z perspektywy Stanów Zjednoczonych określają zwłaszcza strategie bezpieczeństwa narodowego. Podstawą ich przyjmowania jest obecnie Goldwater-Nichols Department of Defence Reorganisation Act z 1986 r., chociaż dokumenty te są wydawane oficjalnie od 1977 r. Prezydenci wydają co najmniej jedną taką strategię podczas kadencji. Prawa człowieka pojawiają się w nich w tym większym zakresie, im bardziej liberalne jest nastawienie administracji (a zatem podkreślane bardziej przez administracje demokratów niż republikanów). Niemniej, jeśli brać pod uwagę administracje pozimnowojenne, to prawa człowieka po raz pierwszy pojawiły się jako priorytet (nie zawsze jako priorytet najważniejszy) w strategii narodowej G.W. Busha, następnie w strategiach B. Obamy i J. Bidena. Marginalnie natomiast występują w strategii D. Trumpa^[7].

⁶ Zob. dużo bardziej krytyczną, ale też niespójną, ocenę krajowych strategii bezpieczeństwa: Alyson J.K. Bailes, Anna Wetter, „Security Strategies”, [w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, online, January 2013, pkt 12, 13, 19-21.

⁷ John J. Chin, Kiron Skinner, Clay Yoo, „Understanding National Security Strategies Through Time” *Texas National Security Review*, No. 4 (2023): 104, 122-123.

Obecnie prawa człowieka są jednym z kluczowych elementów lansowanej przez Stany Zjednoczone, w tym zwłaszcza B. Obamę i J. Bidena, koncepcji porządku międzynarodowego opartego na zasadach (ang. *rules-based international order*). Stanowią nie tylko regułę promowaną, ale są także punktem odniesienia dla formułowania krytyki innych państw, zwłaszcza Rosji i Chin, oraz przesłanką podejmowania działań interwencyjnych. U J. Bidena, przestrzeganie praw człowieka jest jednym z głównych kryteriów odróżniania demokracji i autokracji oraz fundamentem koalicji państw podzielających wspólne wartości liberalne, czasem nawet państw nieautorytarnych, o ile nie są im otwarcie przeciwnie.

W Narodowej strategii bezpieczeństwa J. Bidena z 2022 r. uznaje się, że prawa człowieka są uniwersalne (i w tym znaczeniu obowiązują na całym świecie) i jako takie muszą być przestrzegane. Wsparcia dla demokracji i praw człowieka na całym świecie powinni udzielać również demokratyczni sojusznicy i partnerzy USA. Jak się wskazuje,

Działania mające na celu wzmocnienie demokracji i obronę praw człowieka mają kluczowe znaczenie dla Stanów Zjednoczonych nie tylko dlatego, że jest to zgodne z naszymi wartościami, ale także dlatego, że poszanowanie demokracji i wspieranie praw człowieka promuje globalny pokój, bezpieczeństwo i dobrobyt. [...] Wraz z naszymi sojusznikami i partnerami pociągamy również państwa do odpowiedzialności za naruszenia i nadużycia praw człowieka, w tym wobec mniejszości etnicznych i religijnych.

W tym kontekście USA zapowiadają, że będą dążyć do pociągnięcia Chin

do odpowiedzialności za nadużycia – ludobójstwo i zbrodnie przeciwko ludzkości w Sinciangu, łamanie praw człowieka w Tybecie oraz demontaż autonomii i wolności Hongkongu – nawet jeśli będzie on próbował zmusić kraje i społeczność do milczenia.

Z kolei w odniesieniu do Rosji stwierdza się, że rosyjski rząd narusza prawa człowieka swoich obywateli, tłumi opozycję i zamyka niezależne media, a jej system polityczny nie reaguje na potrzeby swoich obywateli.

2.1.2. Prawa człowieka w porządku międzynarodowym według Unii Europejskiej

W porównaniu do Stanów Zjednoczonych stanowisko Unii Europejskiej w wobec praw człowieka w porządku międzynarodowym jest dużo bardziej jednoznaczne i rozbudowane. W odniesieniu do stosunków zewnętrznych określają je traktaty, zwłaszcza Traktat o Unii Europejskiej. O prawach człowieka wspomina art. 3 TUE w kontekście celów działania zewnętrznego Unii: Unia ma przyczyniać się m.in. do ochrony praw człowieka, w szczególności praw dziecka. Z kolei art. 21(1) stanowi, że zasadami, którymi kieruje się Unia w działaniu zewnętrznym są m.in. demokracja, rządy prawa, uniwersalizm i niepodzielność praw człowieka i podstawowych wolności oraz poszanowanie godności ludzkiej. Celem działania Unii jest umacnianie i wspieranie demokracji, praw człowieka i rządów prawa (art. 21(2)(b) TUE). UE zobowiązała się też do przystąpienia do Europejskiej konwencji praw człowieka (art. 6(2) TUE) i poddania się kontroli Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, co jednak – jak dotąd – nie nastąpiło.

Ogólne stanowisko Unii w sprawie miejsca praw człowieka w porządku międzynarodowym jest przedstawione zwłaszcza we „Wspólnej wizji, wspólnym działaniu: Silniejszej Europie” będącej globalną strategią na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa z 2016 r. Unia zobowiązała się w niej do „włączenia (ang. *to mainstream*) praw człowieka i kwestii płci (ang. *gender*) do głównego nurtu polityki we wszystkich sektorach i instytucjach”. Jak Stany Zjednoczone, UE opowiada się za porządkiem opartym na zasadach, nazywając go najczęściej globalnym. Łączy też poszanowanie praw człowieka z pokojem i bezpieczeństwem, a także ze zrównoważonym rozwojem. W strategii stwierdza się, że „wielostronny porządek oparty na prawie międzynarodowym, w tym na zasadach Karty Narodów Zjednoczonych i Uniwersalnej deklaracji praw człowieka, jest jedyną gwarancją pokoju i bezpieczeństwa w kraju i za granicą”. W innym miejscu zauważa się, że „UE jest zaangażowana w globalny porządek oparty na prawie międzynarodowym, który zapewnia prawa człowieka, zrównoważony rozwój i trwały dostęp do globalnych dóbr wspólnych”. W działaniu zewnętrznym Unia ma „promować odpowiedzialność za ochronę, międzynarodowe prawo humanitarne, międzynarodowe prawo praw człowieka i międzynarodowe prawo karne”, a także wspierać Radę Praw Człowieka ONZ, zachęcać do jak najszerszej akceptacji jurysdykcji MTK i MTS. Łączenie praw człowieka i międzynarodowego prawa karnego jest charakterystyczne dla podejścia UE, ale już nie USA.

Podejście Unii Europejskiej do praw człowieka jako składnika porządku międzynarodowego znajduje konkretyzację w różnych aktach politycznych i prawnych. Wśród pierwszych można odnotować np. konkluzje Rady w sprawie priorytetów UE w zakresie praw człowieka w ONZ, które są przyjmowane co roku^[8], do drugich decyzję Rady 2020/1999^[9] i rozporządzenie Rady 2020/1998 z 7 grudnia 2020 r. dotyczące środków ograniczających stosowanych w sytuacji poważnych naruszeń i nadużyć praw człowieka^[10].

Konkluzje Rady w sprawie priorytetów UE na forach ONZ dotyczących praw człowieka w 2024 r. są świadectwem przyjęcia jednoznacznie liberalnej wizji porządku międzynarodowego i w jego ramach – praw człowieka. Akcentuje się mocno związek praw człowieka z międzynarodowym prawem humanitarnym i międzynarodowym prawem karnym, konieczność współpracy z organami i procedurami ONZ. Potępia się naruszenia i nadużycia praw człowieka, przywiązując dużą wagę do znaczenia równości płci, zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz praw reprodukcyjnych.

Podkreśla się też, że prawa człowieka są „uniwersalne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane, niezależnie od tego, czy są to prawa obywatelskie, kulturowe, gospodarcze, polityczne czy socjalne”. Jednocześnie odnawia się zaangażowanie Unii „na rzecz praw człowieka w obecnym napiętym środowisku międzynarodowym, naznaczonym wzrostem konfliktów zbrojnych, autorytaryzmem, dezinformacją i sprzeciwem wobec równości płci (ang. *gender*)”. Jako zwolennik globalnego porządku opartego na zasadach, Unia potwierdza też „swoje zaangażowanie na rzecz skutecznego multilateralizmu”.

W ramach ONZ rozpoczęto prace nad Paktem dla Przyszłości (the Pact for the Future)^[11] i Szczytem Przyszłości. W tym kontekście w Konkluzjach z 2024 r. uznano, że prawa człowieka i równość płci (ang. *gender*) powinny zostać uwzględnione w całym Pakcie. Powinien on opierać się

---

⁸ Konkluzje dotyczące priorytetów Unii na forach praw człowieka w 2024. https://www.eeas.europa.eu/delegations/un-geneva/council-conclusions-eu-priorities-un-human-rights-fora-2024-o_en?s=62 Zob. też oraz Wytyczne dotyczące dialogu na temat praw człowieka z krajami partnerskimi/państwami trzecimi z 2021 r. Revised EU Guidelines, doc. 6279/21, Annex. tekst: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/human_rights_dialogue_guidelines.pdf. Wytyczne w poprzedniej wersji z 2008 – Doc. 16526/08. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16526-2008-INIT/en/pdf>.

⁹ OJ L 410 I/13.

¹⁰ OJ L 2020/1998, zm. rozporządzeniem Rady 2024/1034, OJ L 2024/1034.

¹¹ Summit of the Future Multilateral Solutions for a Better Tomorrow, 22-23 September 2024, <https://www.un.org/en/summit-of-the-future>.

„na wzajemnych powiązaniach między prawami człowieka, pokojem i bezpieczeństwem oraz zrównoważonym rozwojem”.

W Konkluzjach podkreślono również, że UE ma „działać na rzecz zapobiegania naruszeniom i łamaniu praw człowieka i położenia im kresu”, a także zająć się problemem „odpowiedzialności za naruszenia i nadużycia praw człowieka, niezależnie od miejsca ich wystąpienia”^[12]. W tym kontekście wskazano na szczególne znaczenie MTK, zachowanie jego niezależności i integralności. Unia ma również „wzywać lub wspierać apele innych o niezależne dochodzenia w sprawie naruszeń i nadużyć praw człowieka oraz naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, w tym tych, które mogą stanowić zbrodnie międzynarodowe”.

Konkluzje Rady uzmysławiają również, że – podobnie, jak USA – UE pozostaje jednoznacznie krytyczna wobec naruszeń praw człowieka m.in. w Rosji i w Chinach. Unia potępia zatem „niesprowokowaną i nieuzasadnioną wojnę Rosji przeciwko Ukrainie oraz ciągłe naruszanie przez Rosję międzynarodowego prawa człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego na Ukrainie, w tym arbitralne zatrzymania, tortury, złe traktowanie, wymuszone zaginięcia oraz przemoc seksualną i przemoc ze względu na płeć (ang. *gender*)”. Wzywa do „dalszych wysiłków na rzecz zapewnienia odpowiedzialności za wszystkie zbrodnie międzynarodowe i naruszenia praw człowieka wynikające z rosyjskiej wojny napastniczej, podkreślając, że należy zapewnić odpowiedzialność w jej najszerszym znaczeniu, w tym prawa ofiar do sprawiedliwości i zadośćuczynienia, a także gwarancje niepowtórzenia”. Unia opowiada się w szczególności za podejmowaniem dalszych wysiłków w celu ustanowienia „trybunału do ścigania zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, który cieszyłby się jak najszerszym ponadregionalnym poparciem i legitymacją, oraz przyszłego mechanizmu odszkodowawczego”, wyrażając poparcie dla rejestru szkód Rady Europy spowodowanych agresją Rosji przeciwko Ukrainie, jak również dla dochodzeń prowadzonych przez Prokuratora MTK i odnowienia mandatu Komisji Śledczej ds. Ukrainy powołanej przez Radę Praw Człowieka ONZ.

Unia zapowiada też, że „będzie nadal monitorować i potępiać systematyczne i nasilające się represje wewnętrzne wobec społeczeństwa obywatelskiego i stygmatyzowanych grup, w tym osób LGBTI” w Rosji. Potępia też

¹² Unia co roku ocenia sytuację w niemal wszystkich państwach świata. Zob. EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2023 Country Updates. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/2023%20EU%20country%20updates%20on%20human%20rights%20and%20democracy_2.pdf.

„skuteczne zamykanie przestrzeni obywatelskiej, uciszanie publicznego sprzeciwu, opozycji politycznej i niezależnych mediów, brak niezależności sądownictwa i gwarancji sprawiedliwego procesu, stosowanie tortur i złego traktowania oraz arbitralne zatrzymania”. Ma również „wzywać Rosję do pełnej współpracy ze wszystkimi międzynarodowymi i regionalnymi mechanizmami monitorowania praw człowieka oraz ze wszystkimi specjalnymi procedurami związanymi z sytuacją w zakresie praw człowieka w Federacji Rosyjskiej”.

Jeśli chodzi o Chiny, UE wyraziła „poważne zaniepokojenie sytuacją w zakresie praw człowieka w Chinach, w tym w Tybecie, Mongolii Wewnętrznej, Hongkongu i Siciangu”. Tak, jak w przypadku Rosji, zachęca Chiny do współpracy ze wszystkimi międzynarodowymi mechanizmami praw człowieka. UE ma też „zwracać szczególną uwagę na pełne korzystanie z praw człowieka i wykonywanie podstawowych wolności, zwłaszcza wolności poglądów i wypowiedzi, zrzeszania się i pokojowych zgromadzeń, wolności religii lub przekonań, a także na ochronę praw kobiet i dziewcząt, zachowanie tożsamości kulturowej i zaprzestanie wykorzystywania pracy przymusowej i obozów reedukacyjnych, zwłaszcza w świetle powszechnego okresowego przeglądu sytuacji w Chinach”. Unia wzywa również Chiny „do poszanowania, ochrony i przestrzegania praw człowieka wobec wszystkich, w tym Ujgurów, Tybetańczyków i osób należących do mniejszości etnicznych, religijnych i językowych”.

Gdy mowa o środkach prawnych UE, na uwagę zasługują decyzja i rozporządzenie dotyczące środków ograniczających stosowanych w sytuacji poważnych pogwałceń i naruszeń praw człowieka z 2020 r. W szczególności decyzja w swojej preambule podkreśla, że „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, i zobowiązała się do ochrony tych wartości, które odgrywają kluczową rolę w zapewnianiu pokoju i trwałego bezpieczeństwa i są filarami jej działań zewnętrznych”. Wskazuje się, że „Prawa człowieka są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane”. Zastrzega się, że zasadniczymi podmiotami odpowiedzialnymi za ochronę praw człowieka, w tym za zapewnianie przestrzegania prawa międzynarodowego praw człowieka, są państwa. Dostrzeżono zarazem, że znaczący udział w naruszeniach praw człowieka na całym świecie mają podmioty niepaństwowe. Poważne naruszenia praw człowieka uchybiają zasadom działania zewnętrznego Unii, o którym mowa w art. 21 ust. 1 TUE, i zagrażają jego celom.

Interesujące, że w decyzji i rozporządzeniu ustanowiono wykaz praw i reguł ochronnych, których naruszenie lub nadużycie stanowi przesłankę stosowania jednostronnych środków restrykcyjnych wobec państw lub aktorów niepaństwowych. Nie są to wszystkie prawa jednostki, co oznacza, że UE przywiązuje do niektórych reguł ochronnych szczególną wagę. Zalicza się do nich: 1) ludobójstwo; 2) zbrodnie przeciwko ludzkości; 3) takie poważne naruszenia lub nadużycia praw człowieka, jak tortury oraz inne okrutne, niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie, niewolnictwo, pozasądowe, doraźne lub arbitralne egzekucje lub zabójstwa, wymuszone zaginięcia osób, arbitralne aresztowania lub zatrzymania; 4) inne naruszenia lub nadużycia praw człowieka, obejmujące np. takie naruszenia lub nadużycia, w zakresie, w jakim są one szeroko powszechne, systematyczne lub w inny sposób budzące poważne obawy w odniesieniu do celów wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa określonych w art. 21 TUE, jak handel ludźmi, naruszenia praw człowieka przez przemytników migrantów, przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć (ang. *gender*), naruszenia lub nadużycia wolności pokojowego zgromadzania się i zrzeszania się, naruszenia lub nadużycia wolności wyrażania opinii i wolności wypowiedzi, pogwałcenia lub naruszenia wolności religii lub przekonań (art. 1 ust. 1 decyzji, art. 2 ust. 1 rozporządzenia).

Punktem odniesienia uczyniono międzynarodowe prawo zwyczajowe oraz wybrane, szeroko uznawane, traktaty międzynarodowe:

1. Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych;
2. Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych;
3. Konwencję w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa;
4. Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania;
5. Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej;
6. Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet;
7. Konwencję o prawach dziecka;
8. Międzynarodowa konwencja w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami;
9. Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych;

10. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję NZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej;
11. Rzymski Statut MTK;
12. Europejską konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

2.1.3. Wspólne stanowiska Zachodu

Wspólne stanowisko Zachodu w sprawie praw człowieka jako elementu liberalnego ładu międzynarodowego znajduje wyraz w różnych oświadczeniach organizacji międzynarodowych lub gremiów nieformalnych. Przykładem pierwszego rodzaju może być Koncepcja strategiczna NATO z 2022 r.^[13], przykładem drugim Komunikat G7 ze spotkania w Hiroszynie z 20 maja 2023 r.^[14].

W Koncepcji strategicznej NATO odniesienia do praw człowieka są nie-liczne, ale jednoznaczne. Stwierdza się tutaj m.in. „Nasza wizja jest jasna: chcemy żyć w świecie, w którym suwerenność, integralność terytorialna, prawa człowieka i prawo międzynarodowe są szanowane, a każdy kraj może wybrać własną drogę, wolną od agresji, przymusu lub przewrotu. Współpracujemy ze wszystkimi, którzy podzielają te cele”. Podkreśla się też, że więzami, które scalają sojusz transatlantycki są wolność indywidualna, prawa człowieka, demokracja i rządy prawa.

Bardziej rozbudowana wypowiedź na temat praw człowieka ujmowanych bardzo liberalnie (nawet w kategoriach inżynierii społecznej) znajduje się w Komunikacie z Hiroszimy. Państwa należące do G7 deklarują obronę międzynarodowych zasad i wspólnych wartości m.in. przez „promowanie powszechnych praw człowieka, równości płci i godności ludzkiej”. Bardzo obszerna (i odrębna w stosunku do fragmentu poświęconego prawom człowieka) wypowiedź odnosi się także do płci (ang. *gender*) i równości kobiet i mężczyzn osiąganą przez przezwyciężenie długotrwałych barier strukturalnych i zajęcie się szkodliwymi normami, stereotypami, rolami i praktykami dotyczącymi płci. Zasadą równości objęto osoby LGBTQIA+. Celem jest „osiągnięcie społeczeństwa, w którym różnorodność, prawa

¹³ Tekst Koncepcji: <https://www.nato.int/strategic-concept/>.

¹⁴ Hiroshima Leaders' Communiqué, tekst: https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/hiroshima23/documents/pdf/Leaders_Communique_01_en.pdf?v20231006.

człowieka i godność są szanowane, promowane i chronione, a wszyscy ludzie mogą cieszyć się pełnym życiem wolnym od przemocy i dyskryminacji niezależnie od tożsamości lub ekspresji płciowej czy orientacji seksualnej”. Jednocześnie potępia się ograniczenia, naruszenia i nadużycia praw wymienionych grup i oczekiwanie zapewnienia ich praw na całym świecie. W Komunikacie uczestnicy domagają się zapewnienia „dostępu do bezpiecznej i legalnej aborcji oraz opieki poaborcyjnej”. Wskazuje się także różne środki działania w tych sprawach. Mówi się m.in. o „gender mainstreaming w celu znaczącej transformacji naszych społeczeństw” i podkreśla znaczenie podejścia holistycznego, które obejmie również politykę zagraniczną i zrównoważony rozwój, a także pomoc rozwojową (uzależnienie jej od wprowadzania gender, wspieranie projektów genderowych w państwach rozwijających się).

W odniesieniu do praw człowieka (powiązanych także z uchodźstwem, migracją i demokracją), G7 potwierdziło zobowiązanie do przestrzegania praw człowieka i godności wszystkich, zgodnie z Uniwersalną deklaracją praw człowieka. Zadeklarowano wsparcie dla państw i organizacji społeczeństwa obywatelskiego, „które starają się bronić i promować prawa człowieka przez dialog i współpracę”. Podniesiono też potrzebę pogłębienia zagadnienia biznesa a prawa człowieka, podkreślając wagę „poszanowania praw człowieka i międzynarodowych standardów pracy w działalności gospodarczej i globalnych łańcuchach dostaw oraz dalszego zwiększania odporności, przewidywalności i pewności dla przedsiębiorstw”. Za aktualne uznano „zobowiązanie do ochrony uchodźców, wspierania osób przymusowo wysiedlonych oraz krajów i społeczności przyjmujących, zapewnienia pełnego poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności uchodźców i osób wysiedlonych, a także obrony i promowania praw osób zmarginalizowanych lub osób znajdujących się w trudnej sytuacji zaostrejzonej przez konflikt, kryzys i wysiedlenie, w tym wolności od przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć (*gender*)”. Wezwano wspólnotę międzynarodową do pójsia w ślady G7. Zobowiązano się też „do walki z bezkarnością i pociągania sprawców do odpowiedzialności za najpoważniejsze przestępstwa o międzynarodowym znaczeniu, w tym przemoc seksualną związaną z konfliktami”. Uznano gospodarcze znaczenie uporządkowanej i bezpiecznej migracji legalnej oraz walki z migracją nielegalną i organizującymi ją zorganizowanymi sieciami przestępczymi. W kontekście demokracji zapowiedziano prace zmierzające do przeciwdziałania zagrożeniom dla demokracji, „z pełnym poszanowaniem międzynarodowych praw człowieka, w szczególności wolności wypowiedzi”.

2.2. Stanowisko Wschodu

2.2.1. Prawa człowieka w porządku międzynarodowym w ujęciu Rosji

W ujęciu Rosji prawa człowieka, zwłaszcza w ich liberalnym ujęciu, nie są kluczowym składnikiem porządku międzynarodowego. W „Koncepcji polityki zagranicznej” z 2023 r.^[15] podejście do praw człowieka jest też wyraźnie polemiczne wobec Zachodu. Stwierdza się, że „Rosja uznaje i gwarantuje prawa i wolności człowieka i obywatela zgodnie z ogólnie uznanymi zasadami i przepisami prawa międzynarodowego oraz uważa, że wyrzeczenie się hipokryzji i wierne wypełnianie przez państwa ich zobowiązań w tej dziedzinie jest warunkiem postępowego i harmonijnego rozwoju ludzkości”. Priorytety w sferze praw człowieka są też zdeterminowane interesami narodowymi Rosji. W ten sposób Rosja ma dążyć do zapewnienia, aby „interesy Rosji i jej narodowe, społeczne, kulturowe, duchowe, moralne i historyczne cechy były brane pod uwagę przy wzmacnianiu międzynarodowych regulacji prawnych i międzynarodowych mechanizmów w dziedzinie praw człowieka”. Zamierza też monitorować i ujawniać „rzeczywistą sytuację w zakresie przestrzegania praw i wolności człowieka na świecie, przede wszystkim w państwach, które roszczą sobie prawo do wyłącznej pozycji w kwestiach praw człowieka i ustanawiania międzynarodowych standardów w tej dziedzinie”.

Priorytetem w działaniu Rosji ma być również „wykorzenienie polityki podwójnych standardów w międzynarodowej współpracy na rzecz praw człowieka oraz uczynienie jej niepolityczną, sprawiedliwą i opartą na wzajemnym szacunku”, a także „przeciwdziałanie wykorzystywaniu kwestii praw człowieka jako narzędzia nacisku zewnętrznego, ingerencji w wewnętrzne sprawy państw oraz destrukcyjnego wpływu na działalność organizacji międzynarodowych”. Dopiero na ostatnim miejscu wymienia się podejmowanie działań „przeciwko obcym państwom i ich stowarzyszeniom, zagranicznym urzędnikom, organizacjom i obywatelom zaangażowanym w naruszanie podstawowych praw i wolności człowieka”.

¹⁵ Tekst: <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/?lang=en>.

2.2.2. Prawa człowieka w porządku międzynarodowym w ujęciu Chin

Jeśli chodzi o Chiny, patrzą one na prawa człowieka z ostrożnością. Ich stanowisko ma źródło w uznaniu, że promowanie praw człowieka (podobnie, jak demokracji i rządów prawa) stanowi kontynuację misji cywilizacyjnej Zachodu wobec Chin lub też jest współczesnym wyrazem standardu cywilizacji narzuconego przez Zachód.^[16] Chociaż Chiny ostatecznie nie odrzucają praw człowieka (zmiana nastąpiła zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych XX w., kiedy Chiny zaakceptowały szereg traktatów praw człowieka, jednak bez procedur kontroli międzynarodowej), to starają się nadać im własną specyfikę^[17].

Chiny kładą nacisk na prawo do utrzymania i rozwoju jako warunek niezbędny do ochrony wszystkich innych praw. Determinuje to ich selektywne podejście do praw człowieka, jak również specyficzną interpretację międzynarodowych standardów praw człowieka. Chiny dążą do osiągnięcia równowagi między prawami jednostki a takimi zbiorowymi interesami, jak bezpieczeństwo publiczne, stabilność społeczna i porządek polityczny. W rezultacie Uniwersalna deklaracja praw człowieka jest przez Chiny uważana za „za zachodni dokument dotyczący praw człowieka, który odzwierciedla zachodnie wartości”, aczkolwiek jednocześnie uznaje się, że dzięki udziałowi Chin w pracach nad Deklaracją na jej treść znaczący wpływ wywarła chińska etyka konfucjańska^[18].

Umacnianie się pozycji międzynarodowej Chin i nowe podejście do porządku międzynarodowego forsowane przez Zachód doprowadziło jednak do fundamentalizacji stanowiska Chin w dziedzinie ochrony praw człowieka, łącznie z dopuszczalnością reagowania na kryzysy humanitarne, w tym odpowiedzialności za ochronę. Pod wpływem rywalizacji z Zachodem następuje zwrot w kierunku porządku westfalskiego oraz

---

¹⁶ Phil C.W. Chan, „China’s Approaches to International Law since the Opium War” *Leiden Journal of International Law*, nr 4 (2014): 860.

¹⁷ Congyan Cai, *The Rise of China and International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2019): 109-110, 137-145; Phil C. Chan, *China, State Sovereignty and International Legal Order* (The Hague: Brill-Nijhoff, 2015), 108 i n.; Ruijun Dai, „China nad International Human Rights Law”, [w:] *The Cambridge Handbook of China and International Law*, red. Ignacio de la Rasilla, Congyan Cai (Cambridge: Cambridge University Press, 2024), 265-268.

¹⁸ Chao Wang, Xin Xiang, „The Constitution of China and International Law. From Selective Adaptation to Normative Consensus”, [w:] *The Cambridge Handbook*, 85, 90.

zasad suwerenności i nieinterwencji w sprawy wewnętrzne. Stało się to szczególnie widoczne od czasu, gdy prezydentem Chin został Xi (2012 r.)^[19].

Formalny wyraz ograniczonej roli praw człowieka oraz ich specyficznego pojmowania znajduje się w Ustawie o stosunkach zagranicznych z 1 lipca 2023 r.^[20] Prawom człowieka poświęcono jeden artykuł (art. 22). Stanowi się w nim, że:

Chińska Republika Ludowa szanuje i chroni prawa człowieka, zobowiązuje się do przestrzegania zasady powszechności praw człowieka i jej przestrzegania w świetle realiów poszczególnych krajów. Chińska Republika Ludowa promuje wszechstronny i skoordynowany rozwój wszystkich praw człowieka, prowadzi międzynarodową wymianę i współpracę w dziedzinie praw człowieka w oparciu o równość i wzajemny szacunek oraz działa na rzecz zdrowego rozwoju globalnej sprawy praw człowieka.

2.2.3. Wspólne stanowisko Chin i Rosji w sprawie roli praw człowieka w porządku międzynarodowym

Podejście Chin i Rosji do praw człowieka jako składnika porządku międzynarodowego ujawnia się także w ich wspólnych oświadczeniach. Już we Wspólnej deklaracji z 1997 r., kwestionującej istniejący porządek międzynarodowy, uwypuklono zasady

suwerenności i integralności terytorialnej, wzajemnej nieagresji, nieingerencji w sprawy wewnętrzne drugiej strony, równości i wzajemnych korzyści, pokojowego współistnienia i innych powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego podstawową normą prowadzenia stosunków między państwami i podstawą nowego porządku międzynarodowego”.

Domagano się, aby każde państwo miało

prawo do niezależnego wyboru swojej drogi rozwoju w świetle własnych specyficznych warunków i bez ingerencji innych państw. Różnice w ich

¹⁹ Jiangyu Wang, Huaer Cheng, „China’s Approach to International Law: From Traditional Westphalianism to Aggressive Instrumentalism in the XI Jinping Era” *The Chinese Journal of Comparative Law*, nr 1 (2022): 142, 143.

²⁰ Tekst: http://en.moj.gov.cn/2023-07/11/c_901729.htm.

systemach społecznych, ideologiach i systemach wartości nie mogą stać się przeszkodą w rozwoju normalnych stosunków między państwami. Wszystkie kraje, duże czy małe, silne czy słabe, bogate czy biedne, są równymi członkami społeczności międzynarodowej. Żaden kraj nie powinien dążyć do hegemonii, angażować się w politykę siły ani monopolizować spraw międzynarodowych”.

Nie ma tu mowy o prawach człowieka.

W późniejszych oświadczeniach wprawdzie prawa człowieka pojawiają się, lecz ich rola jest zasadniczo różna niż w podejściu Zachodu. W ten sposób w chińsko-rosyjskim wspólnym oświadczeniu z 10 grudnia 1999 r.^[21] spostrzeżono, że dochodzi do zastępowania prawa międzynarodowego polityką siły. Prawa człowieka (koncepcja, że prawa człowieka są ważniejsze od suwerenności, dopuszczalność interwencji humanitarnej) są wykorzystywane jako instrument zagrażający suwerenności niepodległych państw. W „Chińsko-rosyjskiej deklaracji w sprawie promocji prawa międzynarodowego” z 25 czerwca 2016 r.^[22] uznano wręcz, że kładziony przez Zachód po zimnej wojnie nacisk na prawa człowieka i demokratyczną legitymację rządów stanowi jednostronną próbę reinterpretacji lub obejścia celu Karty NZ.

Tuż przed atakiem zbrojnym Rosji na Ukrainę wydano też „Wspólne oświadczenie w sprawie stosunków międzynarodowych wkraczających w nową erę i globalnego zrównoważonego rozwoju” (4 lutego 2022 r.)^[23]. Stwierdzono w nim, że „popieranie demokracji i praw człowieka nie może być wykorzystywane do wywierania presji na inne kraje”. W rezultacie strony sprzeciwiły się „nadużywaniu wartości demokratycznych i ingerowaniu w wewnętrzne sprawy suwerennych państw pod pretekstem ochrony demokracji i praw człowieka, a także wszelkim próbom

²¹ Text: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/200011/t2000115_678986.html.

²² Tekst: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201608/t20160801_679466.html. Zob. też Igrid Wuertth, „China, Russia, and International Law” *Lawfare* 11 July 2016. <https://www.lawfareblog.com/china-russia-and-international-law>; Lauri Mälksoo, „Russia and China Challenge the Western Hegemony in the Interpretation of International Law” *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, July 15, 2016. <https://www.ejiltalk.org/russia-and-china-challenge-the-western-hegemony-in-the-interpretation-of-international-law/>; Anthea Roberts, *Is International Law International?* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 290-299.

²³ Text: <http://en.kremlin.ru/supplement/5770>.

podżegania do podziałów i konfrontacji na świecie”. Wspólnotę międzynarodową wezwano „do poszanowania różnorodności kulturowej i cywilizacyjnej oraz praw narodów różnych krajów do samostanowienia” i wyrażono gotowość współpracy „ze wszystkimi zainteresowanymi partnerami w celu promowania prawdziwej demokracji”.

W Oświadczeniu przyjęto również, że „Karta Narodów Zjednoczonych i Uniwersalna deklaracja praw człowieka wyznaczają szlachetne cele w dziedzinie powszechnych praw człowieka, określają podstawowe zasady, których wszystkie państwa muszą przestrzegać i przestrzegać w czynach”. Jednocześnie podkreślono, że:

ponieważ każdy naród ma swoje unikalne cechy narodowe, historię, kulturę, system społeczny oraz poziom rozwoju społecznego i gospodarczego, uniwersalny charakter praw człowieka powinien być postrzegany przez pryzmat rzeczywistej sytuacji w każdym konkretnym kraju, a prawa człowieka powinny być chronione zgodnie z konkretną sytuacją w każdym kraju i potrzebami jego ludności.

Rosja i Chiny przyznały, że „promocja i ochrona praw człowieka jest wspólnym obowiązkiem społeczności międzynarodowej”. Dodano wszakże, że państwa powinny jednakowo traktować wszystkie kategorie praw człowieka oraz promować je w sposób systemowy. Podniesiono też, że „Międzynarodowa współpraca w zakresie praw człowieka powinna być prowadzona jako dialog między równymi sobie, obejmujący wszystkie kraje”.

Wreszcie we „Wspólnym oświadczeniu w sprawie pogłębienia kompleksowego partnerstwa strategicznego w zakresie koordynacji na rzecz nowej ery w kontekście 75. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między Chinami a Rosją” z 16 maja 2024 r.^[24] strony jednoznacznie uznały, że „Niedopuszczalne jest wykorzystywanie wielostronnych lub krajowych systemów sądowniczych lub udzielanie pomocy zagranicznym organom sądowym lub wielostronnym mechanizmom prawnym w celu ingerowania w suwerenne sprawy krajów i wyraziły głębokie zaniepokojenie rosnącym upolitycznieniem międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz naruszeniem praw człowieka i immunitetu suwerennego”. Wyrażono gotowość do „dalszej współpracy w celu promowania konstruktywnego dialogu i współpracy między stronami w dziedzinie

²⁴ <https://www.fredgao.com/p/china-russia-joint-statement-a-full?r=2z3nco&triedRedirect=true>.

wielostronnych praw człowieka, wspierania wspólnych wartości całej ludzkości”, a zarazem wolę

przeciwstawiania się upolitycznieniu praw człowieka, podwójnym standardom i wykorzystywaniu kwestii praw człowieka do ingerowania w wewnętrzne sprawy innych krajów oraz wspólnego promowania zdrowego rozwoju wszystkich aspektów międzynarodowej agendy praw człowieka.

3 | Prawa człowieka a *ius cogens*

Stanowisko aktorów globalnych w odniesieniu do norm bezwzględnie wiążących (*ius cogens*), chociaż nie jest nadmiernie rozbudowane, jest jednak symptomatyczne. Normy peremptoryjne zostały uznane i zdefiniowane w Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 (art. 53). Ich określenie ma zasadniczo charakter formalny (normy powszechnego prawa międzynarodowego, zaakceptowane i uznane przez wspólnotę międzynarodową państw jako całość jako normy, od których nie ma odstępstwa). Jednak Komisja Prawa Międzynarodowego, które pochyliła się nad tą problematyką i opracowała Konkluzje na temat ich identyfikacji i następstw prawnych w 2022^[25], uznała, że normy te „odzwierciedlają i chronią podstawowe wartości wspólnoty międzynarodowej. Mają one powszechne zastosowanie i są hierarchicznie nadrzędne w stosunku do innych norm prawa międzynarodowego” (Konkluzja 2: Charakter norm peremptoryjnych). Tym samym odrzuciła stanowisko, że są to jedynie normy będące wyrazem międzynarodowego *ordre public*. Ponadto przyjęła, że „wspólnota międzynarodowa państw jako całość” nie oznacza wszystkich państw. Dla akceptacji i uznania reguł za *ius cogens* wystarczy wsparcie „bardzo dużej i reprezentatywnej większości państw” (Konkluzja 7(2)), a zatem nie wszystkich.

Komisja Prawa Międzynarodowego sformułowała również nieekskluzywny katalog norm o charakterze bezwzględnie wiążącym, których większość stanowią prawa człowieka lub reguły z nimi bezpośrednio lub pośrednio związane (Konkluzja 23 i Załącznik). Do norm peremptoryjnych

²⁵ Tekst Konkluzji z komentarzem: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_14_2022.pdf.

Komisja zaliczyła m.in. zakaz ludobójstwa; zakaz zbrodni przeciwko ludzkości; podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego; zakaz dyskryminacji rasowej i apartheidu; zakaz niewolnictwa; zakaz tortur; prawo do samostanowienia. Ustalenia Komisji spotkały się z krytyką z obu stron geopolitycznej rywalizacji. Przy tym wspólnego stanowiska nie przyjęła Unia Europejska.

3.1. Stanowisko Stanów Zjednoczonych

Stany Zjednoczone wyraziły swój komentarz do Konkluzji zwłaszcza po ich przyjęciu przez Komisję w pierwszym czytaniu (2021 r.; wcześniej przytoczone reguły Konkluzji nie uległy zmianie w czytaniu drugim)^[26]. W komentarzu USA podnoszą krytycznie, że Komisja wykroczyła poza art. 53 Konwencji przez wprowadzenie konkluzji dotyczących cech szczególnych *ius cogens*. Uznają, że konkluzja przyjmująca, że normy *iuris cogentis* odzwierciedlają i chronią podstawowe wartości wspólnoty międzynarodowej, są uniwersalne i hierarchicznie nadrzędne, jest zbędna. Twierdzą, powołując się na stanowisko niektórych członków Komisji, że cechy tych norm „nie mają wystarczającej podstawy w prawie międzynarodowym, niepotrzebnie łączą identyfikację i skutki tych norm i mogą być postrzegane jako dodatkowe kryteria ustalania, czy istnieje konkretna norma peremptoryjna powszechnego prawa międzynarodowego (*jus cogens*)”. Zdaniem USA, nie jest jasne, czy i w jaki sposób państwa miałyby określić, jakie mogą być „podstawowe wartości społeczności międzynarodowej”, a praktyka MTS przytaczana przez Komisję jest wątpliwa, nieoczywista. Krytycznie oceniane jest również stwierdzenie, że normy bezwzględnie wiążące są hierarchicznie wyższe od innych norm. Ich zdaniem takie ustalenie jest zbędne i zapewnia „niewielką lub żadną praktyczną korzyść”. Negatywnie spojrzano również na to, że w konkluzji przyjęto, iż wchodzi w grę podstawowe wartości wspólnoty międzynarodowej, a nie wspólnoty międzynarodowej państw jako całości.

Odnosząc się do koncepcji wspólnoty międzynarodowej państw jako całości, Stany Zjednoczone wyraziły stanowczy sprzeciw, aby rozumieć ją

---

²⁶ Comments of the United States on the International Law Commission's Draft Conclusions on Peremptory Norms of General International Law (*Jus Cogens*) and Draft Annex, Provisionally Adopted by the Drafting Committee on First Reading June 30, 2021. Tekst: https://legal.un.org/ilc/sessions/73/pdfs/english/jc_us.pdf.

jako „zdecydowaną większość państw”. Stwierdziły, że takie rozumienie ma szkodliwe skutki: 1) podważa dobrze przyjęty standard prawa zwyczajowego ustalony przez MTS w sprawie szelfu kontynentalnego Morza Północnego; 2) jest niespójna z konkluzjami Komisji, które nie zawierały standardu „zdecydowanej większości”; 3) otwiera się możliwość, że państwo, sąd lub inny podmiot oceniający *ius cogens* określi normę jako bezwzględnie obowiązującą, nawet jeśli znaczna liczba państw nie uzna jej za taką. W rezultacie USA zażądały, aby projekt konkluzji 7(2) został usunięty w całości.

W odniesieniu do Konkluzji 23 Stany Zjednoczone wyraziły z kolei obawy dotyczące niewyczerpującej listy norm. Uznały, że konkluzja wraz z Załącznikiem powinny zostać usunięte. W uzasadnieniu podano, że metodologia sporządzenia listy „jest niezgodna z uznanym standardem określania istnienia normy *ius cogens*”. Włączenie do listy normy tylko z tego powodu, że Komisja ILC wcześniej określiła daną normę jako normę o charakterze bezwzględnie obowiązującym, nie jest wystarczające. W projekcie konkluzji nie udowodniono, że wymienione normy faktycznie spełniają kryteria uznania za *ius cogens*. Niejasne jest też to, dlaczego niektóre normy zostały uwzględnione na tej liście, a inne, takie jak piractwo, nie. USA przyznały zarazem, że z pewnością niektóre reguły z listy są normami *iuris cogentis*, w tym zwłaszcza zakaz ludobójstwa. Jednak takiego samego przekonania nie wyraziły w stosunku do innych norm (np. prawa do samostanowienia). Z kolei pozostałe pozycje na liście mogą stanowić normy peremptoryjne, „ale są źle zdefiniowane w załączniku i komentarzach” (np. podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego).

Utrzymanie konkluzji 23 i Załącznika w drugim czytaniu spotkało się z ponowną krytyką ze strony Stanów Zjednoczonych przedstawiona podczas obrad VI Komitetu Zgromadzenia Ogólnego w ramach wypowiedzi dotyczącej projektu Konkluzji po ich drugim czytaniu^[27]. Wskazano, że lista norm „jest zarówno nadmiernie inkluzywna – obejmując normy, które mogą być zwyczajowym prawem międzynarodowym, ale nie są bezwzględnie obowiązujące – jak i niewystarczająco inkluzywna, pomijając takie bezwzględnie obowiązujące normy, jak zakaz piractwa. Podniesiono, że ustalenie listy

---

²⁷ Richard Visek, „Statement at the 77 th session of the General Assembly Sixth Committee meeting on the Report of the ILC on its 73rd Session, October 25, 2022” *Digest of United States Practice in International Law* (2022), 299-301. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/12/2022-Digest-of-United-States-Practice-in-International-Law.pdf>.

nie ma wartości praktycznej, a ponadto rodzi obawę, że „lista może być nadmiernie brana pod uwagę przez sędziów i praktyków, którzy zapoznają się jedynie z konkluzjami i załącznikiem, a nie z długim komentarzem”.

3.2. Stanowisko Rosji

Podobnie jak Stany Zjednoczone, również Rosja przedstawiła swoją generalną ocenę Konkluzji przyjętych w pierwszym czytaniu^[28]. Zaskakuje pewne podobieństwo stanowisk obu mocarstw. Tak też Rosja skrytykowała konkluzję określającą cechy norm *iuris cogentis*. Stwierdzono, że „Cechy te nie mają charakteru prawnego i nie należy im przyznawać statusu dodatkowych kryteriów, swego rodzaju, identyfikacji peremptoryjnych norm powszechnego prawa międzynarodowego (*ius cogens*)”. Dodano, że orzecznictwo (sprawa ludobójstwa przed MTS) wspierające konkluzję Komisji w tej materii jest „mało przekonujące”. Państwa bowiem „nie uznały odniesień do prawa moralnego za istotną cechę prawną norm peremptoryjnych”. MTS opisywał raczej ogólne cele *ius cogens*, a nie ich istotne cechy prawne.

Rosja odniosła się również sceptycznie do rozumienia wspólnoty międzynarodowej państw jako całości. Sama Komisja używa w komentarzu różnych określeń („przytłaczająca większość państw”, „praktycznie wszystkie państwa”, „zasadniczo wszystkie państwa”, „cała międzynarodowa społeczność państw jako całość”). Rosja podniosła w ustalaniu akceptacji i uznania norm bezwzględnie wiążących, że nie chodzi o mechaniczne przeliczenie liczby państw. Chodzi raczej o to, aby „akceptacja i uznanie obejmowały różne regiony, systemy prawne i kultury”. Wówczas jednak jest niejasne, w jaki sposób należy określić uznanie przez państwo peremptoryjnego statusu normy. Charakterystyczne jest wszakże kolejne spostrzeżenie Rosji, a mianowicie, że nie jest ona „w stanie zaakceptować możliwości, że ukształtowanie woli lub stanowiska grupy państw może skutkować powstaniem międzynarodowych zobowiązań prawnych dla państw, które nie są członkami tej grupy”. Tym samym wykluczyła, aby za normę *iuris cogentis* uważać taką regułę, w której uznaniu i akceptacji Rosja by nie uczestniczyła.

Rosja negatywnie odniosła się również do listy norm bezwzględnie wiążących. Stwierdziła, że Komisja podjęła decyzje w tej sprawie, mimo

---

²⁸ Comments by the Russian Federation on the topic „Peremptory norms of general international law (*jus cogens*)”, 4 August 2021. Tekst: https://legal.un.org/ilc/sessions/73/pdfs/english/jc_russia.pdf.

że „większość norm zawartych w wykazie nie była wcześniej badana przez Komisję ani analizowana pod kątem ich peremptoryjnego charakteru. Sama wzmianka o normach, które mogą mieć status peremptoryjny w komentarzach Komisji do jej różnych projektów, nie jest wystarczającą podstawą do umieszczenia ich na liście”. Rosja podniosła też, że Komisja sama zauważyła, że lista nie zawiera wszystkich norm wcześniej uważanych za bezwzględnie wiążące. W rezultacie z niejasnych powodów Komisja nie uwzględniła zakazu użycia siły, mimo że w komentarzu do art. 50 projektu artykułów o prawie traktatów stwierdziła, iż to przykład normy *iuris cogentis*. Za godne ubolewania uznała także pominięcie analizy charakteru podstawowych zasad i norm Karty NZ. Ostatecznie Rosja przyjęła, że włączenie do Konkluzji Załącznika „jest nierozsądne i nie wnosi żadnej wartości dodanej”. Co więcej, uwzględnienie listy może mieć daleko idące konsekwencje i może zanegować resztę prac dotyczących *ius cogens*. Rosja stwierdziła, zupełnie podobnie, jak USA, „Łatwo sobie wyobrazić, że projekt konkluzji zostanie wykorzystany do potwierdzenia, czy norma zawarta w wykazie ma charakter peremptoryjny, czy też norma nieuwzględniona w wykazie nie ma takiego charakteru, mimo że kwestia ta nigdy nie była badana przez Komisję”. I jej wniosek jest również podobny: usunąć z projektu konkluzję 23.

3.3. Stanowisko Chin

Stanowisko Chin w sprawie projektu KPM jest równie krytyczne, jak w poprzednich przypadkach. Już w toku prac Komisji, w oświadczeniu z 2016 r.^[29], Chiny wskazały, że proponowane określenie charakteru norm bezwzględnie wiążących jest „oczywiście sprzeczne z podstawowymi elementami *ius cogens*” zdefiniowanymi w art. 53 Konwencji wiedeńskiej w istocie stanowi „zmianę *ius cogens*”. Uznały, że Komisja proponuje nowe kryteria wyróżniania tych norm, które są zbędne i nie mają podstawy prawnej. Chiny powątpiewały też co do relacji między normami

---

²⁹ Statement by Mr. XU Hong Director General of the Department of Treaty and Law, Ministry of Foreign Affairs, People's Republic of Chinam at the 71st Session of the UN General Assembly On Agenda Item 78 Report of the ILC on the work of its sixty-eighth session (Part II: Chapters 7, 8, 9, 10, 11, 12). Tekst: http://me.china-embassy.gov.cn/mon/wjbxw/201610/t20161031_2874760.htm.

peremptoryjnymi a Kartą NZ i rezolucjami Rady Bezpieczeństwa. Wówczas również krytykowały opracowanie listy norm bezwzględnie wiążących.

W stanowisku z 2019 r.^[30] Chiny ponownie stwierdziły, że projekt Konkluzji nie powinien zawierać niewyczerpującej listy norm bezwzględnie obowiązujących, uznając ją „za wysoce problematyczną”. Podkreślono, że „treść niektórych norm pozostaje niezwykle niejasna” (np. podstawowych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego). Wyrażono zdumienie, że nie wymienia się innych reguł (np. zasady suwerennej równości). Wskazano też, że „włączenie takiej listy spowoduje zmianę charakteru tego projektu, odchodząc od kodyfikacji zasad wtórnych dotyczących kryteriów identyfikacji norm peremptoryjnych i ich konsekwencji prawnych, a zmierzając w kierunku opracowania zasad pierwotnych, które określają, które normy stanowią *ius cogens*”. Wywoła to wzrost rozbieżności poglądów i podważy sens opracowania konkluzji.

Wreszcie podczas ostatniej sesji VI Komitetu odnoszącej się do prac Komisji w zakresie *ius cogens*^[31], delegacja chińska stwierdziła, że projekt zawiera „pewne wysoce kontrowersyjne elementy”. Podniosła m.in., że zasadniczy problemem, jaki powinien znaleźć się w projekcie, to opracowanie reguł drugiego rzędu, a nie wykazu norm materialnych. Tymczasem Komisja sporządziła listę norm bez przeprowadzenia odpowiedniej analizy. Chiny spostrzegły, że tak treść uznanych norm, jak i ich praktyczne podstawy, nie są jasne. Uznały, że ogólnie prace Komisji nad tematem norm bezwzględnie wiążących „nie były zbyt udane”.

---

³⁰ Statement by Mr. Jia Guide Representative of China and Director-General of the Department of Treaty and Law of the Ministry of Foreign Affairs of China At the Sixth Committee of the 74th Session of the UN General Assembly. http://me.china-embassy.gov.cn/mon/wjbxw/201911/t20191107_2882167.htm.

³¹ Stanowisko przedstawione przez Dyrektora Generalnego Departamentu Prawno-Traktatowego z 25 października 2022 r. https://www.un.org/en/ga/sixth/77/pdfs/statements/ilc/21mtg_china_1.pdf.

4 | Ochrona praw człowieka a stosowanie jednostronnych środków przymusowych

Rywalizacja geopolityczna przejawia się m.in. w nasileniu podejmowania jednostronnych środków przymusowych o zróżnicowanym charakterze oraz w równie jednostronnym reagowaniu na nie. Problematyka ta jest dostrzegana na poziomie ONZ, gdzie podejmowane są rezolucje dotyczące dwóch zagadnień: stosowania jednostronnych środków ekonomicznych jako środka przymusu politycznego i gospodarczego wobec krajów rozwijających się (od 1983 r.^[32]) oraz stosunku jednostronnych środków przymusu do praw człowieka (od 1996 r.^[33]). W obydwu przypadkach opozycja między Zachodem a Wschodem ujawnia się w głosowaniach. Przy tym w pierwszym przypadku Zachód wstrzymuje się od głosu (zwłaszcza UE i jej akolici, ok. 40-50 państw), w mniejszym stopniu sprzeciwia się (głównie USA i najbliżsi sojusznicy, jak Izrael, Kanada, Australia, Nowa Zelandia; liczba przeciwników powoli rośnie, pojawiła się w nich ostatnio także Ukraina), w drugim sprzeciw Zachodu jest dużo bardziej jednorodny (przeciw głosuje między 40 a 60 państw), gdyż nie ma na ogół głosów wstrzymujących się^[34]. Oznacza to jednak, że przegłosowując rezolucje, Wschód i Południe świata jednoczą się przeciwko dopuszczalności stosowania środków jednostronnych, podczas gdy Zachód jest zwolennikiem dopuszczalności ich stosowania. Rezolucje mogą być poniekąd wyrazem stanowiska Wschodu, co sprawia, że tym fragmentem kolejność prezentacji stanowisk będzie odwrócona.

Nasilenie rywalizacji geopolitycznej od końca XX w. spowodowało drastyczny wzrost przypadków odwoływania się do środków jednostronnych^[35]. Ich wpływ na ochronę praw człowieka staje się poważnym

³² A/RES/38/197.

³³ A/RES/53/103.

³⁴ Zob. też rezolucję Zgromadzenia Ogólnego pt. „Promowanie sprawiedliwego podziału geograficznego członkostwa w organach traktatowych ds. praw człowieka” z 19 grudnia 2023 r., A/RES/78/200, gdzie głosowanie wypadło bardzo podobnie (131:53:0). Jest ona o tyle symptomatyczna, że pokazuje niechęć Zachodu do takiego podziału miejsc w organach praw człowieka (ustanowienie kwot), który spowoduje, że przedstawiciele Zachodu będą w mniejszości. Argumentacja Zachodu opiera się wszakże na przekonaniu, że rezolucje Zgromadzenia Ogólnego nie mogą zmieniać traktatów.

³⁵ Dostrzega to Zgromadzenie Ogólne, wyrażając w preambule rezolucji „Prawa człowieka a jednostronne środki przymusowe” z 19 grudnia 2023 r. zaniepokojenie

problemem. W związku z pogłębianiem się negatywnych skutków środków przymusowych wobec praw człowieka Rada Praw Człowieka ustanowiła Specjalnego Sprawozdawcę do spraw negatywnego wpływu jednostronnych środków przymusowych na korzystanie z praw człowieka (rezolucja z 26 września 2014 r.)^[36]. W 2021 r. opracował on raport, w którym starał się ustalić rodzaje i zasady kwalifikacji jednostronnych środków przymusu^[37].

W sprawozdaniu tym przyjmuje się, że środkami przymusowymi (określanymi też jako sankcje jednostronne) są środki niezależnie od tego, jaką noszą nazwę, czy są legalne czy nie, jak środek przymusu jest wykorzystywany i jakiej dziedziny dotyczy, jeżeli jest stosowany przez państwa lub organizacje międzynarodowe bez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa lub poza takim upoważnieniem. Sprawozdawca podnosi też, że „Liczba i zakres sankcji uległy dalszemu rozszerzeniu, podczas gdy eksterytorialność sankcji jednostronnych, stosowanie sankcji wtórnych oraz rozwój krajowych sankcji cywilnych i karnych za naruszenia systemów sankcji skutkują nadmierną zgodnością. Coraz więcej państw zaczęło stosować kontrsankcje lub opracowywać mechanizmy przeciwdziałania eksterytorialnym konsekwencjom sankcji”. Dodaje również, że „wiele sankcji jest obecnie wprowadzanych w celu wzmocnienia demokracji, ochrony praw człowieka i innych podobnych celów, a nie w celu przeciwdziałania zagrożeniom dla pokoju, naruszeniom pokoju lub aktom agresji, lub w odpowiedzi na naruszenia zobowiązań *erga omnes*”. Głównym celem środków jest zapewnienie zgodności postępowania ich adresata z nakazem lub zmiana jego zachowania przez spowodowanie dotkliwości powodujących, że zachowanie *status quo* staje się niewygodne. Sprawozdawca wskazuje też, że istnieje ogólny konsensus, że sankcje mające skutki ekstraterytorialne są nielegalne^[38]. Co do pozostałych nie ma takiej zgody. Jest natomiast jasne, że nie każdy akt nieprzyjazny może być kwalifikowany jako jednostronny środek przymusu. W tym kontekście uznaje, że państwa mają obowiązek przestrzegania praw

---

„faktem, że częstotliwość, rodzaj, cel i zakres stosowania jednostronnych środków przymusu, które nie są zgodne z prawem międzynarodowym lub Kartą, ogromnie wzrosły na arenie międzynarodowej”.

³⁶ A/HRC/RES/27/21.

³⁷ Unilateral coercive measures: notion, types and qualification. Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, Alena Douhan, A/HRC/48/59.

³⁸ W tym kierunku idą przygotowane przez Specjalnego Sprawozdawcę elementy do projektu rezolucji Zgromadzenia Ogólnego na temat jednostronnych środków przymusowych i rządów prawa. Dodaje się, że środki ekstraterytorialne mają być skierowane przeciwko państwom rozwijającym się. A/HRC/42/46/Add.1.

człowieka przy decydowaniu o retorsjach i nienaruszania podstawowych praw człowieka przy korzystaniu z przeciwśrodków. Wreszcie Specjalny Sprawozdawca formułuje szereg kryteriów umożliwiających kwalifikację środków jako jednostronnych i przymusowych. Jednym z nich jest to, czy korzysta z nich duże państwo.

4.1. Stanowisko Wschodu

Jak wspomniano, biorąc pod uwagę poparcie Wschodu i Południa dla rezolucji dotyczących stosowania jednostronnych środków przymusu, można przyjąć, że stanowisko Wschodu jest zbieżne z treścią rezolucji. W szczególności rezolucje Zgromadzenia Ogólnego dotyczące praw człowieka i środków jednostronnych dostarczają wiedzy na temat dopuszczalności korzystania z tych środków. Wystarczy tu przytoczyć jedynie kluczowe ustalenia rezolucji z 2023 r.

W rezolucji m.in.:

1. wzywa się wszystkie państwa do zaprzestania przyjmowania lub wdrażania wszelkich jednostronnych środków niezgodnych z prawem międzynarodowym, międzynarodowym prawem humanitarnym, Kartą NZ oraz normami i zasadami regulującymi pokojowe stosunki między państwami, w szczególności środków o charakterze przymusu, ze wszystkimi ich skutkami eksterytorialnymi, które stwarzają przeszkody w stosunkach handlowych między państwami, utrudniając w ten sposób pełną realizację praw określonych w Uniwersalnej deklaracji praw człowieka i innych międzynarodowych instrumentach praw człowieka, w szczególności prawa jednostek i narodów do rozwoju;
2. wzywa się państwa do powstrzymania się od ogłaszania i stosowania wszelkich jednostronnych środków gospodarczych, finansowych lub handlowych niezgodnych z prawem międzynarodowym i Kartą, które utrudniają pełne osiągnięcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, w szczególności w krajach rozwijających się;
3. potępia się umieszczanie państw członkowskich na jednostronnych listach pod fałszywymi pretekstami, które są sprzeczne z prawem międzynarodowym i Kartą, w tym pod fałszywymi zarzutami sponzorowania terroryzmu, uznając takie listy za instrumenty nacisku

politycznego lub gospodarczego na państwa członkowskie, zwłaszcza kraje rozwijające się;

4. wzywa się wszystkie państwa do nieprzyjmowania żadnych jednostronnych środków niezgodnych z prawem międzynarodowym i Kartą, które utrudniają pełne osiągnięcie rozwoju gospodarczego i społecznego przez ludność dotkniętych krajów, w szczególności dzieci i kobiety, które utrudniają ich dobrobyt i stwarzają przeszkody w pełnym korzystaniu z ich praw człowieka, w tym prawa każdego do poziomu życia odpowiedniego dla jego zdrowia i dobrobytu oraz jego prawa do żywności, opieki medycznej i edukacji oraz niezbędnych usług socjalnych, a także do zapewnienia, że żywność i lekarstwa nie są wykorzystywane jako narzędzia nacisku politycznego;
5. sprzeciwia się eksterytorialnemu charakterowi tych środków, które dodatkowo zagrażają suwerenności państw, i w tym kontekście wzywa wszystkie państwa członkowskie, aby nie uznawały tych środków ani ich nie stosowały, a także do podjęcia, w stosownych przypadkach, środków administracyjnych lub legislacyjnych w celu przeciwdziałania eksterytorialnym zastosowaniom lub skutkom jednostronnych środków przymusu;
6. potępia się ciągle jednostronne stosowanie i egzekwowanie przez niektóre mocarstwa jednostronnych środków przymusu i odrzuca te środki, ze wszystkimi ich skutkami eksterytorialnymi, jako narzędzia nacisku politycznego lub gospodarczego na jakikolwiek kraj, w szczególności na kraje rozwijające się, przyjęte w celu uniemożliwienia tym krajom korzystania z ich prawa do decydowania, z własnej woli, o własnych systemach politycznych, gospodarczych i społecznych, a także z powodu negatywnego wpływu tych środków na realizację wszystkich praw człowieka szerokich grup ich ludności, w szczególności dzieci, kobiet, osób starszych i osób niepełnosprawnych;
7. wzywa się państwa członkowskie, które zainicjowały takie środki, do przestrzegania zasad prawa międzynarodowego, Karty, deklaracji ONZ i światowych konferencji oraz odpowiednich rezolucji, a także do zobowiązania się do wypełnienia swoich zobowiązań i odpowiedzialności wynikających z międzynarodowych instrumentów praw człowieka, których są stronami, poprzez wycofanie takich środków w możliwie najkrótszym czasie.

Z przytoczonych postanowień wynika jednoznacznie negatywne stanowisko Wschodu wobec posługiwania się jednostronnymi środkami przymusu. Panuje przekonanie, że to państwa Zachodu stosują takie środki (choć nie wymienia się ich wprost) i że czynią to m.in. pod pretekstem ochrony praw człowieka. A zatem jednostronne działania Wschodu są jedynie odpowiedzią na bezprawne postępowanie Zachodu. Potwierdzenie tych ustaleń można uzyskać, analizując choćby skrótowo podejście Rosji i Chin do praw człowieka.

4.2.1. Stanowisko Rosji

Rosyjskie stanowisko w sprawie praw człowieka w porządku międzynarodowym najlepiej oddaje koncepcja polityki zagranicznej z 31 marca 2023 r.^[39] Stwierdza się w niej m.in., że Rosja sprzeciwia się wykorzystywaniu kwestii praw człowieka jako narzędzia nacisku zewnętrznego, ingerencji w wewnętrzne sprawy państw oraz destrukcyjnego wpływu na działalność organizacji międzynarodowych. Rosja jednoznacznie krytykuje „nielegalne jednostronne środki restrykcyjne”. Za priorytet w sferze prawa międzynarodowego Rosja uznała wykluczenie ze stosunków międzynarodowych praktyki podejmowania jednostronnych środków przymusu z naruszeniem Karty NZ”. Jednocześnie będzie korzystała z różnych środków, także jednostronnych, w celu ochrony żywotnych interesów narodowych, jak również w celu przeciwdziałania takim środkom stosowanym przez nieprzyjazne państwa i ich ugrupowania^[40]. Nie kojarzy ich jednak z ochroną praw człowieka ani jako uzasadnieniem działania, ani jako kryterium stosowania środków^[41].

³⁹ Tekst: <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/?lang=en>.

⁴⁰ W rosyjskiej Strategii bezpieczeństwa narodowego z 2 lipca 2021 r. (https://rusmilsec.blog/wp-content/uploads/2021/08/nss_rf_2021_eng_.pdf) dopuszcza się stosowanie przeciwko nieprzyjaznym działaniom tak środków symetrycznych, jak i asymetrycznych.

⁴¹ Na temat praktyki stosowania sankcji wobec Rosji i przez Rosję: Ivan N. Timofeev, „Unilateral and extraterritorial sanctions policy: the Russian dimension”, [w:] *Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions*, ed. Charlotte Beaucillon (Northampton-Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021), 90 i n. Akcentuje się, że Rosja podejmuje głównie kontrsanckcje i buduje odporność (105-109).

4.2.2. Stanowisko Chin

Stanowisko Chin w sprawie korzystania ze środków jednostronnych jest zbliżone do rosyjskiego. Tak np. w Dokumencie koncepcyjnym pt. Globalna Inicjatywa Bezpieczeństwa z 21 lutego 2023 r.^[42] generalnie krytykuje się unilateralizm i stosowanie praktyk hegemonicznych^[43]. Podkreśla się nadużywanie sankcji jednostronnych i jurysdykcji ekstraterytorialnej (ang. *long-arm jurisdiction*). Nie tworzy się związku z prawami człowieka^[44]. Podobne wypowiedzi można znaleźć w Perspektywach chińskiej polityki zagranicznej w odniesieniu do sąsiedztwa w nowej erze z 24 października 2023 r.^[45].

4.2.3. Wspólne stanowisko Wschodu

Pogląd na temat stosowania środków jednostronnych w kontekście praw człowieka jest również prezentowany wspólnie przez Chiny i Rosję. Przykładowo dostarcza m.in. ich wspólne oświadczenie z okazji 75 rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między obydwojoma państwami z 2024 r. Strony wyrażają tu swój sprzeciw wobec ingerencji w sprawy wewnętrzne, stosowania środków jednostronnych oraz ograniczeń w stosunku do ich przestrzeni gospodarczej, technologicznej i międzynarodowej. W szczególności negatywnie odnoszą się do sankcji jednostronnych i jurysdykcji ekstraterytorialnej wykonywanej bez podstawy prawnej lub upoważnienia Rady Bezpieczeństwa, jak również wobec opierania ich na ideologii. Odrzucają one także neokolonializm i hegemonializm. Krytykują obchodzenie Rady Bezpieczeństwa i naruszanie Karty NZ, a także prawa WTO. Uznają też, że niedopuszczalne jest korzystanie z praw człowieka w celu ingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw.

---

⁴² Tekst: https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/2649_665393/202302/t20230221_11028348.html.

⁴³ Zob. też hegemonia USA i jej zagrożenia z 20 lutego 2023 r. (https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/2649_665393/202302/t20230220_11027664.html), gdzie wprost krytykuje się je za stosowanie sankcji jednostronnych i środków ekstraterytorialnych w imię lansowania koncepcji porządku międzynarodowego opartego na zasadach. Podkreśla się bezprawne wykorzystywanie praw człowieka.

⁴⁴ Congyan Cai, „China’s position and practice concerning unilateral sanctions”, [w:] *Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions*, 70 i n., zvl. 76-86.

⁴⁵ Tekst: https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/2649_665393/202310/t20231024_11167100.html.

4.2. Stanowisko Zachodu

Pogląd Zachodu na kojarzenie jednostronnych środków przymusu i praw człowieka nie jest jednorodny. Nieco inaczej do tej problematyki podchodzą Stany Zjednoczone, inaczej Unia Europejska. Jednak więcej jest punktów stykowych. W szczególności w obydwu przypadkach dopuszcza się stosowanie jednostronnych środków przymusu w celu ochrony praw człowieka w innych państwach.

4.2.1. Stanowisko Stanów Zjednoczonych

USA konsekwentnie odrzucają rezolucje Zgromadzenia Ogólnego w sprawie stosowania środków przymusowych. Ich stanowisko jest też w pewnym stopniu radykalne, ponieważ są przeciwne używaniu samego określenia „jednostronne środki przymusu”. Według nich, nie ma bowiem uzgodnionej międzynarodowej definicji tych środków. Używając tego terminu sugeruje się, że państwa ponoszą odpowiedzialność za zobowiązania innych państw w zakresie praw człowieka^[46].

Z merytorycznego punktu widzenia istotne są argumenty Stanów Zjednoczonych, które doprowadziły do głosowania przeciwko rezolucjom Zgromadzenia Ogólnego. Przy tym rozumowanie jest zbieżne w przypadku uzasadnienia głosu w przypadku rezolucji o stosowaniu jednostronnych środków gospodarczych wobec państw rozwijających się i o stosunku jednostronnych środków przymusu do praw człowieka. Jest ono też stabilnie powtarzane od szeregu lat.

Tak też w odniesieniu do rezolucji dotyczących środków przymusu gospodarczego USA uznają, że:

Sankcje są odpowiednim, skutecznym, pokojowym i uzasadnionym narzędziem do reagowania na zagrożenia dla pokoju i bezpieczeństwa. Mogą być wykorzystywane do promowania odpowiedzialności wobec tych, którzy nadużywają praw człowieka, podważają demokrację lub angażują się w działania korupcyjne. W przypadkach, w których Stany Zjednoczone zastosowały sankcje, zrobiliśmy to z myślą o konkretnych celach, w tym promowaniu systemów demokratycznych, rządów prawa, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności lub w odpowiedzi na zagrożenia dla bezpieczeństwa.

⁴⁶ Digest 2022, s. 166.

Przyjmuje się również jako zasadę minimalizację niezamierzonych gospodarczych, humanitarnych i politycznych negatywnych konsekwencji sankcji, zwłaszcza wobec jednostek niebędących ich celem. Podkreśla się również, że:

Sankcje są uzasadnionym sposobem osiągania celów polityki zagranicznej, bezpieczeństwa narodowego oraz innych celów krajowych i międzynarodowych, a Stany Zjednoczone nie są osamotnione w tym poglądzie lub w tej praktyce^[47].

Dobitnie wskazuje się, że „Ci, którzy sugerują, że sankcje są z natury nieuzasadnione lub problematyczne, przedstawiają fałszywą narrację i nie możemy poprzeć tego języka”^[48].

Także w przypadku rezolucji dotyczących środków jednostronnych i praw człowieka USA stoją na stanowisku, że rezolucje te nie przyczyniają się do ochrony praw człowieka, gdyż sankcje

są ważnym i skutecznym narzędziem promowania pokoju, reagowania na szkodliwe zachowania, odmawiania finansowania zagrożeń oraz przeciwdziałania terroryzmowi i rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia.

Mogą być też wykorzystywane do promowania odpowiedzialności za naruszenia i nadużycia praw człowieka. Przyjmują, że rezolucje, o których mowa, w niewłaściwy sposób kwestionują

zdolność państw do określania swoich stosunków gospodarczych i ochrony uzasadnionych interesów narodowych, w tym podejmowania działań w odpowiedzi na obawy związane z bezpieczeństwem narodowym.

---

⁴⁷ Explanation of Vote for the Adoption of the Unilateral Economic Measures as a Means of Political and Economic Coercion against Developing Countries, Jesse Walter Adviser for ECOSOC, 23 November 2021. <https://usun.usmission.gov/explanation-of-vote-for-the-adoption-of-the-unilateral-economic-measures-as-a-means-of-political-and-economic-coercion-against-developing-countries/>.

⁴⁸ Explanation of Vote on a Second Committee Resolution on Unilateral Economic Measures as a Means of Political and Economic Coercion Jason Lawrence, U.S. Adviser for the Second Committee, 21 November 2023. <https://usun.usmission.gov/explanation-of-vote-on-a-second-committee-resolution-on-unilateral-economic-measures-as-a-means-of-political-and-economic-coercion/>.

Podważają też „zdolność społeczności międzynarodowej do reagowania na łamanie i naruszanie praw człowieka”. Podnosi się również, że Stany Zjednoczone dążą do minimalizacji negatywnego wpływu na wrażliwe społeczności. Mają też charakter celowany^[49].

Formalnym wyrazem ochrony praw człowieka jako przesłanki stosowania środków jednostronnych o charakterze sankcyjnym (celowanych) jest Globalna ustawa Magnitsky’ego o odpowiedzialności (ang. *accountability*) za naruszenia praw człowieka z 23 grudnia 2016 r., która upoważnia prezydenta USA do stosowania środków finansowych i wizowych w odpowiedzi na poważne naruszenia praw człowieka i korupcję^[50]. Chodzi tutaj zwłaszcza o naruszenia takich praw, jak tortury lub okrutne, niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie, długotrwałe przetrzymywanie bez postawienia zarzutów, powodowanie zaginięć osób przez uprowadzanie i potajemne przetrzymywanie tych osób lub inne rażące odmawianie prawa do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego.

W kontekście referowanego stanowiska można odnotować, że USA wraz z grupą kilku państw Zachodu (Australia, Kanada, Japonia, Nowa Zelandia, Wielka Brytania) przyjęła „Wspólną deklarację przeciwko przymusowi ekonomicznemu związanemu z handlem oraz nierynkowym politykom i praktykom” z 9 czerwca 2023 r.^[51] Jest interesujące, że nie ma tutaj w zasadzie w ogóle odniesienia do ochrony praw człowieka jako celu sankcji ani jako kryterium ich stosowania.

4.2.2. Stanowisko Unii Europejskiej

Unia Europejska wstrzymuje się od głosu w przypadku rezolucji dotyczących stosowania jednostronnych środków gospodarczego wobec państw rozwijających się, natomiast głosuje przeciwko rezolucjom dotyczącym środków przymusu w związku z prawami człowieka. W uzasadnieniu

⁴⁹ Explanation of Vote on a Third Committee Resolution on Human Rights and Unilateral Coercive Measures, Eric Merron, U.S. Adviser for the Third Committee, November 7, 2023. <https://usun.usmission.gov/explanation-of-vote-on-a-third-committee-resolution-on-human-rights-and-unilateral-coercive-measures-3/>; Explanation of Vote on a Third Committee Resolution on Human Rights and Unilateral Coercive Measures, U.S. Adviser to the Third Committee James Strait, 10.11.2022. <https://usun.usmission.gov/explanation-of-vote-on-a-third-committee-resolution-on-human-rights-and-unilateral-coercive-measures-2/>.

⁵⁰ Digest 2022, 680-682.

⁵¹ Tekst: <https://www.international.gc.ca/news-nouvelles/2023/2023-06-09-joint-declaration-declaration-commune.aspx?lang=eng>.

swoich głosów wskazuje się, że jednostronne środki gospodarcze powinny być zgodne z prawem międzynarodowym, w tym z zobowiązaniami umownymi państw, które je stosują, oraz, w stosownych przypadkach, z zasadami WTO. Mniej jednoznacznie niż Stany Zjednoczone, Unia i jej członkowie uważają, że:

jednostronne środki gospodarcze są dopuszczalne w pewnych okolicznościach, w szczególności gdy to konieczne do zwalczania terroryzmu i rozprzestrzeniania broni masowego rażenia lub do utrzymania poszanowania praw człowieka, demokracji, praworządności i dobrych rządów.

Sądzą wręcz, że „są zobowiązane do stosowania sankcji jako części zintegrowanego, kompleksowego podejścia politycznego, które powinno obejmować dialog polityczny, zachęty, warunkowość, a nawet może obejmować, w ostateczności, stosowanie środków przymusu zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych”^[52].

Prawnym wyrazem stanowiska, że środki restrykcyjne ze strony Unii są dopuszczalne w pewnych okolicznościach, w tym w celu ochrony praw człowieka, jest rozporządzenie 2023/2675 dnia 22 listopada 2023 r. w sprawie ochrony Unii i jej państw członkowskich przed stosowaniem wymuszenia ekonomicznego przez państwa trzecie^[53]. W szczególności w preambule tego aktu uznaje się, że przymus jest zakazany i stanowi czyn bezprawny według prawa międzynarodowego, jeżeli

kraj stosuje środki, takie jak ograniczenia handlowe lub inwestycyjne, w celu uzyskania od innego kraju działania lub zaniechania działania, do którego kraj ten nie jest zobowiązany na mocy prawa międzynarodowego i które wchodzi w zakres jego suwerenności, oraz gdy przymus osiąga pewien próg jakościowy lub ilościowy, w zależności zarówno od zamierzonych celów, jak i zastosowanych środków.

⁵² EU Explanation of Vote: United Nations 2nd Committee: Resolution on Unilateral economic measures as a means of political and economic coercion against developing countries, November 21, 2019. https://www.eas.europa.eu/delegations/un-new-york/eu-explanation-vote-united-nations-2nd-committee-resolution-unilateral_en.

⁵³ OJ L 2023/2675.

Przy tym

Komisja i Rada powinny uwzględnić kryteria jakościowe i ilościowe, które pomogą w ustaleniu, czy państwo trzecie ingeruje w prawnie uzasadnione suwerenne wybory Unii lub jej państwa członkowskiego i czy jego działanie stanowi przymus gospodarczy wymagający reakcji Unii.

Chodzi tutaj o środki „o wystarczająco poważnych skutkach”, a gdy w grę wchodzi groźba – „groźby wiarygodne”. Komisja i Rada powinny też badać, czy środek jest prawnie uzasadniony m.in. ochroną praw człowieka (pkt 15). Jednak w osnowie aktu nie ma odesłania do ochrony praw człowieka jako celu lub kryterium stosowania środków restrykcyjnych.

Inaczej jest w przypadku rozporządzenia Rady 2020/1998 z 7 grudnia 2020 r. dotyczące środków ograniczających stosowanych w sytuacji poważnych naruszeń i nadużyć praw człowieka. Tutaj prawa człowieka są główną inspiracją stosowania środków. Co więcej, o ile w poprzednim rozporządzeniu chodziło o jednostronną reakcję Unii na zewnętrzne środki przymusu gospodarczego, o tyle w tym przypadku środki unijne mogą być użyte jako pierwsze, gdy tylko zostanie ustalone, że doszło do naruszenia lub nadużycia. Ochrona praw człowieka jest w tym wypadku przesłanką stosowania środków restrykcyjnych, przedmiotem chronionym. Nie są jednak kryterium działania. Takim kryterium mogą być natomiast prawa podstawowe ujęte w Karcie praw podstawowych Unii.

5 | Konkluzje

Z przeprowadzonej analizy wynikają trzy istotne wnioski. Po pierwsze, prawa człowieka i ich ochrona odgrywają zasadniczo różną rolę w ogólnych koncepcjach porządku międzynarodowego aktorów globalnych. Różnice te nasiliły się dodatkowo w dobie obecnego kryzysu. Zachód prezentuje stanowisko liberalne, kładąc nacisk na własne rozumienie praw człowieka, które jednak postrzega jako uniwersalnie przyjęte, w tym na kwestie gender. Promując tak rozumiany standard jako pożądaný we wszystkich państwach, uznaje prawa człowieka za środek transformacji społeczeństw i świata. Na odmianę Wschód uważa tę wizję praw jednostki za przejaw zachodniego imperializmu, przesłankę niedopuszczalnej ingerencji w suwerenność

i kompetencje wewnętrzne państw. Jego odpowiedzialnością są prawa człowieka uwikłane w krajowe uwarunkowania cywilizacyjne, ale też podporządkowane interesom państw. Pierwsza z wizji jest za bardzo ekspansywna, druga nadmiernie restrykcyjna.

Po drugie, wyjątkowo zgodne stanowisko aktorów globalnych wobec *ius cogens* w kształcie opracowanym przez Komisję Prawa Międzynarodowego, uzmysławia, że – niezależnie od różnych niedoskonałości projektu – aktorzy ci nie są zdolni do uznania, że normy peremptoryjne odzwierciedlają fundamentalne wartości wspólnoty międzynarodowej i zajmują nadrzędną pozycję wobec innych norm porządku międzynarodowego. Krytykując rozumienie wspólnoty międzynarodowej państw jako całości podane przez Komisję, obawiają się, że mogą zostać pominięte w procesie wyłaniania norm bezwzględnie wiążących. Negując próby ustalenia niewyczerpującego katalogu norm, próbują forsować normy, które bardziej korespondują z ich indywidualnymi interesami (np. piractwo w przypadku USA, zasada suwerennej równości w przypadku Wschodu). Jednak takie podejście powoduje znaczące utrudnienie w ustaleniu, jakie normy mają ten szczególny status. Jest to także dowód znaczących rozbieżności między aktorami globalnymi, pogłębiającymi się w kontekście konfliktu zbrojnego w Ukrainie.

Po trzecie, czas rywalizacji geopolitycznej obnaża rażące różnice w podejściu do korzystania z jednostronnych środków przymusu w powiązaniu z prawami człowieka. O ile bowiem Zachód uważa takie środki za dopuszczalne, a nawet pożądane tak, gdy chodzi o ochronę praw człowieka w innych państwach, jak i, chociaż w znacząco mniejszym zakresie, gdy mają one stanowić kryterium legalnego ich użycia, o tyle Wschód postrzega środki jednostronne stosowane z wykorzystaniem praw człowieka jako wyraz zachowań hegemonicznych i neokolonialnych. W rękach Zachodu przymus ten jest środkiem zaprowadzania lub przywracania ładu na wzór zachodni, w ujęciu Wschodu powiązania z prawami człowieka nie mają większego znaczenia. Oznacza to, że Zachód instrumentalizuje prawa człowieka, Wschód je deprecjonuje lub pomija. Tak czy owak, rywalizacja geopolityczna powoduje, że prawa człowieka przestają mieć istotne znaczenie jako obiektywny standard do osiągnięcia dla wszystkich.

Bibliografia

- Bailes Alyson J.K., Anna Wetter, „Security Strategies”, [w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, online, January 2013.
- Cai Congyan, „China’s position and practice concerning unilateral sanctions”, [w:] *Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions*, ed. Charlotte Beaucillon. 70-89. Northampton-Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
- Cai Congyan, *The Rise of China and International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Chan Phil C.W., „China’s Approaches to International Law since the Opium War” *Leiden Journal of International Law*, nr 4 (2014): 859-892.
- Chan Phil C., *China, State Sovereignty and International Legal Order*. The Hague: Brill-Nijhoff, 2015.
- Chin John J., Kiron Skinner, Clay Yoo, „Understanding National Security Strategies Through Time” *Texas National Security Review*, No. 4 (2023): 103-124.
- Dai Ruijun, „China and International Human Rights Law”, [w:] *The Cambridge Handbook of China and International Law*, red. Ignacio de la Rasilla, Congyan Cai. 261-283. Cambridge: Cambridge University Press, 2024.
- Mälksoo Lauri, „Russia and China Challenge the Western Hegemony in the Interpretation of International Law” *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, July 15, 2016. <https://www.ejiltalk.org/russia-and-china-challenge-the-western-hegemony-in-the-interpretation-of-international-law/>.
- Roberts Anthea, *Is International Law International?*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- The Impact of Human Rights on General International Law*, red. Menno Kamminga, Martin Scheinin. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- The UN Friendly Relations Declaration at 50. An Assessment of the Fundamental Principles of International Law*, red. Jorge E. Viñuales. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Timofieev Ivan N., „Unilateral and extraterritorial sanctions policy: the Russian dimension”, [w:] *Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions*, red. Charlotte Beaucillon. 90-109. Northampton-Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
- Vanneste Frédéric, *General International Law before Human Rights Courts. Assessing the Speciality Claims of International Human Rights Law*. Cambridge-Antwerp: Intersentia 2010.
- Visek Richard, „Statement at the 77 th session of the General Assembly Sixth Committee meeting on the Report of the ILC on its 73rd Session, October 25, 2022” *Digest of United States Practice in International Law* (2022), 299-301. <https://www.>

state.gov/wp-content/uploads/2023/12/2022-Digest-of-United-States-Practice-in-International-Law.pdf.

Wang Chao, Xin Xiang, „The Constitution of China and International Law. From Selective Adaptation to Normative Consensus”, [w:] *The Cambridge Handbook of China and International Law*, red. Ignacio de la Rasilla, Congyan Cai. 73-93. Cambridge: Cambridge University Press, 2024.

Wang Jiangyu, Huaer Cheng, „China’s Approach to International Law: From Traditional Westphalianism to Aggressive Instrumentalism in the XI Jinping Era” *The Chinese Journal of Comparative Law*, nr 1 (2022): 140-153.

Wuerth Igrid, „China, Russia, and International Law” *Lawfare* 11 July 2016.

